

Vilniaus zonavimas archeologijos požiūriu

Vilniaus senamiestis kaip archeologijos paveldas. Apimtis ir sudėtis

1. Archeologijos paminklo apimtį ir apsaugos režimą lemia (mažėjančio prioriteto tvarka) a) Europos Tarybos dokumentai, prie kurių prisijungė Lietuvos Respublika, visų pirma Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija (Londonas, 1969 m. gegužės 6 d.) bei pataisyta Europos archeologijos paveldo konvencija (Valeta, 1992 m. sausio 16 d.); b) Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos bei Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymai; c) kiti teisės aktai.
2. Archeologijos paminklo apimtis pilniausiai apibūdinta minėtoje Valetos konvencijoje; todėl vertėtų jos ištrauką pacituoti: “ **I** straipsnis /.../ **2.** Archeologijos paveldu turi būti laikomos visos liekanos ir objektai bei kiti žmonijos pėdsakai iš praeities epochų: **i** kurių išsaugojimas ir tyrimai padėtų atsekti žmonijos istoriją ir jos ryšį su gamtine aplinka; **ii** kurių pagrindiniai informacijos šaltiniai yra kasinėjimai, radiniai arba kitokie žmonijos ir ją supančios aplinkos tyrimo rezultatai; **iii** kurie yra bet kokioje vietoje, priklausančioje Konvenciją pasirašiusių šalių jurisdikcijai. **3.** Archeologijos paveldas apima struktūras, statinius, pastatų grupes, žmogaus veiklos paveiktas vietas, kilnojamuosius objektus, kitų rūšių paminklus kartu su jų aplinka, esančius tiek žemėje, tiek ir po vandeniu”.
3. Cituotos konvencijos nuostatos leidžia Vilniuje archeologijos paveldu laikyti ne tik teritoriją su išlikusiu, iki XVIII a. susiformavusiu kultūriniu sluoksniu, bet ir Vilniaus miesto centrinėje dalyje esančių urbanistikos paminklų (UV 1, UV 62, UV 67 etc.) teritorijas su jų apsaugos zonomis, o taip pat minėtoje Vilniaus dalyje esančias Vilnios ir Neries vagas.
4. Prie teritorijos su neabejotinai išlikusiu archeologijos paveldu reiktų prijungti teritorijas, kuriose *tikėtina* gali būti Valetos konvencijos 1 straipsnio 3 punkte bei LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 3 straipsnyje išvardintas archeologijos paveldas. Pastarosioms teritorijoms reiktų taikyti švelnesnį apsaugos režimą, apsiribojant žvalgomaisiais archeologiniais tyrimais numatomų žemės kasimo darbų vietoje. Aptikus neabejotinas kultūros paveldo liekanas, tokiose teritorijose reiktų atlikti pilnus žemės kasimo darbų vietas archeologinius tyrimus, arba uždrausti konkrečioje vietoje vykdyti žemės kasimo darbus. Tokios teritorijos nurodytos 8 ir 9 punktuose (žr. toliau).
5. Sudėties požiūriu Vilniaus archeologijos paveldas skaidytinas į keturias archeologinių vietų grupes: a) iki-krikščioniškojo miesto ir pilių vietą; b) vėlyvųjų viduramžių bei ankstyvųjų naujųjų amžių miesto su priemiesčiais vietą; c) teritorijas, kuriose remiantis istorinių, kartografinių ir kitokių šaltinių duomenimis gali būti išlikęs archeologijos paveldas; d) teritorijas su kompaktiškai išsidėsčiusiais objektais, kurių apsaugos režimas prilygintas archeologijos vietų apsaugos režimui (pvz. kapinėmis).
6. Pirmoji iš 5 punkte minėtų grupių susideda iš trijų archeologinių vietų: 1) “Kreivosios” pilies ir “Kreivojo” miesto (t.y. iki-krikščioniškojo Vilniaus rytinės dalies) vietos; jos apima Altarijos kalvyno pietvakarinę dalį su Plikuoju ir Stalo kalnais, Dainų slėniu, jų aplinka bei su pastatų T.Kosciuškos g. Nr. 1, 3

aplinka; 2) iki-krikščioniškojo Vilniaus vakarinės dalies (vad. "Žemutinės pilies" ir jos vakarinio priešpilio) su artimiausia aplinka; 3) Pilies kalno piliakalnio su medinės bei mūrinės pilių liekanomis.

7. Antroji grupė susideda iš vienos kompaktiškos archeologinės vietos (vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų amžių miesto vietos, juosiamos XVI a. pradžioje pastatytos gynybinės sienos), bei istorinių Antakalnio, Užupio, Paplavų, Sereikiškių, Subačiaus Vartų (Rasų), Aušros vartų (Aštriojo, Šv. Nikodemo), Rūdninkų vartų (Šv. Stepono), Trakų vartų, Vilijos vartų, Šlapijojo, Puškarnės, Lukiškių, Šnipiškių, Žvejų priemiesčių vietų. Pastarieji išsidėstę žiedu aplink XVI a. gynybinės sienos juosiamą miesto dalį, tačiau kai kurie jų vienas nuo kito atskirti natūralių kliūčių (Užupis, Žvejai, Šnipiškės) arba 6 punkte išvardintų archeologinių vietų (Antakalnis).
8. Trečiosios grupės objektai išsidėstę šalia I ir II grupių objektų (žr. planą). Tikimybė, kad šiose vietose išlikęs kultūros paveldas, daugiausia pagrįsta istoriniuose šaltiniuose aptiktais duomenimis (pastaruosiuose minimų objektų lokalizacija yra apytikrė) bei ankstyvaisiais kartografijos šaltiniais, visų pirma apie 1737 m. sudarytu Vilniaus planu (autorius – Prūsijos karalystės karo inžinierius, plano sudarymo metu turėjęs pulkininko laipsnį Johanas Georgas Maksimiljanas fon Fiurstenhofas; smulkiau apie planą ir jo autorių žr. jam skirtame darbe, užsakytame ir saugomame KPC; darbo autoriai K.Katalynas, J.Valužytė ir R.Zilinskas)).
9. Ketvirtai objektų grupei šiuo metu galima priskirti dvi vietas: Bekešo ir Gedimino kapo kalnus, bei Tauro (Bufalo) kalną ir jo aplinką. Pirmojoje vietoje išlikę dalis XVI – XVII a. arijonų kapinių, bei to paties laikotarpio epidemijų ar karo aukų palaidojimai. Antrojoje vietoje buvo mažiausiai penkios įvairialaikės kapinės: Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios parapinės; našlaičių; žydų; liuteronų; choleros epidemijos aukų.
10. Atokiau nuo Vilniaus miesto istorinio branduolio esančios teritorijos tyrinėtoms epizodiškai, todėl apie jas turima tik fragmentiška informacija. Gavus papildomus duomenis, punktuose 6, 7, 8, 9 išvardintų archeologinių vietų bei vietų su tikėtina išlikusiu archeologijos paveldu sąrašas gali būti tikslinamas.
11. Ligšiolinių Vilniaus centrinės dalies archeologinių tyrimų vietos bei rezultatų analizė pateikiama tekstiniame priede ir kompaktiniame diske. Prie tekstinės dalies pridedamas naudotos literatūros sąrašas bei archeologinių tyrimų ir archeologinės priežiūros ataskaitų, minimų analizės tekste, sąrašas. Tekste minimos tik informatyviausios ataskaitos; todėl pateikiame sąrašą (296 vnt.) yra mažiau negu trečdalis analizuotų ataskaitų. Kompaktiniame diske pateikiamas iki šiol Vilniaus centrinėje dalyje kasinėtų ir ataskaitose aprašytų vietų planas. Sudarant ir įrašant į kompaktinį diską jo skaitmeninį variantą, naudota koordinacių sistema LKS 94; todėl esant reikalui minėtas planas nesunkiai perkeliamas į Kultūros paveldo centro užsakymu pagamintą Vilniaus miesto planą.

Vilnius, 2001 08 28

Kęstutis Katalynas

Vaitkevičius

Dr. Gediminas